

“מן המציאות ולמעלה” – שיחה עם אהרן צייטלין

מראיינת: רחל איתן

לפני שנה שלח אלי אבי ספר מישראל: “המציאות האחרת – הפארא-פסיכולוגיה והתופעות הפאראפסיכיות”, מאת אהרן צייטלין. בסופה של ההקדשה נאמר: “ואל תשכחי כי נכדה את ובת למתנגדים לִיטאיים”. המתנגד הליטאי היחיד שהכרתי בחיי הוא אותו אחד שהתחבא תחת מיטתו של הרבי מנמירוב לתהות על קנקנו של הצדיק, בסיפורו של י.ל. פרץ, “אם לא למעלה מזה”. הליטאי סקרן הוא ועקשן, כמאמרו של פרץ. לא עמדה ברירה בפני אלא לעשות כמעשי אבותי הליטאים. תוך ההסתכנות הנוראה של היפוך הלבבות, והלכתי לביתו של המשורר אהרן צייטלין.

מה בין סופר גדול לגראפומן? אהרן צייטלין מתגורר עם אשתו בדירה מסוג אלו המתוארות ב”משפחת מושקאט” של י. באשביס-זינגר, ובתוך מציאות סוריאליסטית: בחזית הבית – ההודסון ועליו אחד הפסלים הנפלאים שבאמנות המאה העשרים: גשר וואשינגטון, ובעורף – ניו יורק הניאוקלסיציסטית המתפוררת רחוב אחר רחוב. הרהיטים מכוסים לקראת נסיעה ארוכה למיאמי (“מי-עמי”, בלשון המשורר, “תל-אביב בלי צעירים”). אהרן צייטלין נראה כתאומו הבכור של י. באשביס-זינגר – אותה שקיפות-דומעת בעיניים, אותו רפיון של נסיך גולה וחולה, ואותו כוח, המציץ מפעם לפעם מבעד לסדקי ההכרזות על חסרונו. א. צייטלין הוא הנצר האחרון של תרבותנו הדו-לשונית, העברית והאידישית, וכותב בשתי הלשונות.

צייטלין בצעירותו

— אני עמדתי במטבח הספרות שלנו בפולין וכאן בניו-יורק, בקלוב פא”ן העברי וראיתי “איך עשו את הבייגל”, אבל כיום שוב איני יודע מהי

הספרות, כמו שמומזן, באחרית ימיו, לא ידע מהי ההיסטוריה – אמר המשורר. – רוב הסופרים הגדולים לכשמגיעים לידי בשילות רוחנית לא רק שמתחילים לכפור בעצמם אלא בספרות עצמה. אבל כדי לומר "הבל הבלים" צריך תחילה להכיר את תענוגות העולם, ואז תוכל לומר: "את האלוקים ירא ואת מצוותיו שמור". כאשר הגיע טולסטוי לשיא יצירתו נעשה דודקטיקן ולא מצא טעם בספרות. "מותו של איבן איליץ" הוא חשבון-נפש דידאקטי, ספרות שמעל לספרות. לדידי סופר גדול הינו אדם גדול, שכתב יצירה גדולה. גראפומן הינו אדם קטן שכותב. רק גראפומן רואה בספרות אידיאל. רוב הסופרים הגדולים כופרים בה. אנו מתעניינים במה שאירע ב"אנה קרנינה", או בגורלם של גיבורי "מלחמה ושלוש", אבל בעיקרו של דבר אנו רוצים לדעת מיהו טולסטוי, כיצד ראה הוא, או דוסטויבסקי, את העולם.

– ב"מלחמה ושלוש" גוסס אנדרי ומתפלסף לאורך כל-כך הרבה עמודים, אבל הסוגסטיה של האיש הגדול טולסטוי משפיעה עלינו ואנו רוצים לשמוע את קולו למרות הסיטואציה הלא-מציאותית.

פעם חשבתי כי הספרות היא העליונה שבעליונים, כיום אני מחפש את האדם הגדול, שיכול לומר לי משהו. לכן איני יודע במה פחותה הספרות הדתית מזו החילונית. מיהו אדם גדול? אדם שברצונו להיות גדול. מי היה איינשטיין? איש שרצה להיות איינשטיין. רוב בני האדם מרדימים את הנשמה בקרבם, או, אפילו, הורגים אותה.

אבל צייטלין מוכן לומר מהו, לדעתו, סימן-ההיכר לפרוזה הגדולה: הדיאלוג. – תומאס מאן כותב מסות על האדם. כל דמות בספרו מופיעה כאילו כתבו עליה מאה פרופסורים גרמניים, אך אינך שומע את הדמות עצמה. סיפור קצר של צ'יכוב עולה על כרכים של תומאס מאן.

גם בתנ"ך אנו שומעים את הדיאלוג היום-יומי בתוך השורה, כמו, למשל: "מדוע אתה ככה דל, בן-המלך?" – נפלא – לא?

מה ידוע לנו על סופרים הגדולים? שופנהאואר אמר כי תולדות הספרות הן תולדות העוול שנעשה לכישרונות הספרותיים. אנו מכירים רק את הסופרים המפורסמים, אשר, במקרה, מצויים ביניהם גם גדולים.

גם בספרות שלנו, בתקופת ההשכלה, למשל, ישבו סופרים נסתרים בעיירות נידחות וכתבו דברים מופלאים שאיש לא הבחין בהם, משום שלא

יצאו לעולם הגדול ולא נודע שמם ברבים. סבו של המשורר גבריאל פרייל, למשל, כתב מסות. אחת מהן, "חן עברי", דנה בנושא "היש אסתטיקה עברית?" הרב הזה הבין את הפסיכולוגיה של האמן האירופי לא פחות מדוד פרישמן.

הספרות הגדולה עוסקת בדברים שכל אדם מצוי בהם: החיים, האהבה, אלוקים. אין צורך להמציא או לבדות דברים. הספרות אינה בדיה. עליך לתאר את חייך עצמך, מה שמתחת לחוטמך. מקס נורדוי אמר, כי אילו היו סוגרים כל אדם בחדר, לכתוב אוטוביוגרפיה, היתה לנו ספרות ענקים.

חינוך לטרגיות – כאשר הייתי מורה לספרות עברית בסמינר התיאולוגי היהודי בניו-יורק שאלתי את עצמי פעמים רבות: מהי מגמת הוראת הספרות? אין מורים ספרות לשם הקניית הספרות, תורת הספרות היא תורת החיים. יש לחנך את תלמידיך לקראת הטרגיות שבחיים. יש להראותם את הספרות שמעל לספרות, את מוסר-ההשכל האמנותי העליון. הטרגדיה עשויה להביא לידי ניהיליזם או לידי אמונה גדולה. הייאוש האחרון – זה של קהלת – מביא לידי אמונה. אנשים מיואשים מסוגים של קפקא או דוסטויבסקי כתיבתם היא תפילה. כאשר אדם מתחיל להרגיש בכוחות העליונים – אזי מתחיל הוא להיות אדם. יהדות אמריקה רצתה להיות יהדות ללא דמעות, ללא חינוך לקראת הטרגיות, ללא עומק, ללא אמונה. זוהי אחת מן התופעות הטרגיות שביהדות זו. גם אלוקים עצמו מאמין. "אל אמונה ואין עוול" – כמדרשו – האל האמין בעולם ובראו.

זכות ההברה האשכנזית – עד היום מטיל צייטלין ספק במעבר מן ההברה האשכנזית לספרדית וטוען כי עד היום סובלת מכך השירה העברית. – מבחינה מוסיקלית הביעה ההברה האשכנזית את הטונים האלגיים, המינוריים, אולי משום שהושפעה מן הלשונות הסלביות. ביהודה הלוי, למשל, איני מוצא את המינוריות הזאת. בהברה הספרדית יש משהו זקוף, קטוע, לא מוסיקלי. כולנו עברנו לספרדית ולמדנו את המלאכה, אבל חיבלנו בשירתנו. אברהם שלונסקי היה זה שביקע את החומה, העביר אותנו רשמית אל "הספרדית", אבל חקרתי ומצאתי כי האשכנזים הראשונים שהנהיגו הברה ספרדית בתפילות היו הריפורמים בגרמניה,

שרצו להיבדל מן היהודים האדוקים. יעקב כהן שהיה עורך "התקופה" בוורשה, סירב לקבל את שיריו ה"ספרדיים" של שלונסקי. לאחר-מכן, כשעבר לארץ-ישראל, דרש מכולם להתספרד. הוא עצמו העתיק את כל שירתו מחדש לנגינה ספרדית ובכך קיפח את הנגינה שבשירתו. ביאליק תמך בספרדית וכתב בה שלושה שירים: "לעבודה ולמלאכה", "תל-אביב" ועוד אחד. וזה ביאליק? מי שרוצה לעמוד על הריתמוס של ברנר, מנדלי או של עגנון עלו לזכור כי הינו אשכנזי ומוצאו מן ה"יידיש" (כפי שאין לומר עגנון, אלא ע'גנון, שכך כינה הסופר את עצמו).

אהרן צייטלין כתב כ-800 שירים ביידיש, אך אינו מסוגל לתרגמם לעברית, משום שהטון המינורי-אלגי הולך לאיבוד בספרדית. אפשר ויתרגמם ללשון עברית פרוזאית. הסופר צייטלין אינו משוכנע עדיין, שהנגינה הספרדית היא הנכונה: – כאשר הייתי בשנת תרפ"א בזכרון יעקב, היה שם בבית-הספר מיסודה של יק"א משרת וחכם תימני, שהיה אומר: "ה'נה המ'רים ב'אים". גם הסופר התימני טביב אמר לי כי התימנים נקטו נגינה אשכנזית ולא ספרדית, מינור ולא מיזור. קראתי פעם מאמרו של דוד שמעוני שאמר: "חטאנו לאחינו, ששת המיליונים, שזנחנו את ההברה האשכנזית, כדי להיבדל מהם".

בזכות ה"כפיפות". – יש באשכנזית משהו "כפוף"? אז מה בכך? האידיאל הזה של זקיפות-קומה הוא אידיאל גויי. אנחנו עם של "תפילה לעני כי יעטוף", של ממעמקים. זוהי היהדות האמיתית, האדם הטראגי, האמיתי. לא ממעמקים! זה גויי! ואני שונא את הנטייה "להיות כשאר הגויים", את הנטייה להתבוללות במרחב השמי או בתרבות המערב. תרבות המערב הינה, כיום, תרבות שוקעת, התפרקות של תרבות. תרבותנו גדולה ממנה לאין ערוך. נכון, בלי "יהדות השרירים" ובלי "זקיפות הקומה" לא היו לנו מדינה וצה"ל. מבחינה היסטוריוזופית אני מסכים. אני מבין את הכורח שבדבר. אבל ביחס לתודעה היהודית – עם "זקיפות הקומה" צריך שידעו מהי טרגיות.

– רוצים היסטוריה בלי דמעות ובלי מרטרולוגיה יהודית?

– כן, אני מסכים, כי הישראלים הצעירים מכירים את הטרגיות שבחיים. אני מלא התלהבות והשתוממות לגביהם. להיפך: אני מעריך אותם, אבל

מחנכיהם היו סבורים שיש להשריש את הגלות מלב הנוער במקום לספר להם כי יהדות הגולה היתה יהדות הגאולה. אבי-זקני היה קם לתיקון-חצות, שם אפר על ראשו, מקונן על החורבן ומצפה לגאולה. הרצל מצא את היהדות הזאת מוכנה לציונות. המחנכים בישראל שפכו את המים עם התינוק: רצו להמאיס את הגלות והמאיסו את היהודי. מנדלי היה הסבא של שתי הספרויות; העברית והאידיש היתה לנו ספרות כפולה, וספרות זו היא אחת. כלום אפשר להכין בגיבוריו של מנדלי שבניהם יהיו גיבורי-ישראל? מניין זה בא? מן הדמעות היהודיות. ודאי, נעשית עכשיו אידיאליזציה מסוימת של יהדות זו, משום שחדלה מן העולם באופן נורא, אבל האידיאליזציה קרובה למציאות יותר מאשר היפוכה. היו גם יהודים נוראים. והאם בישראל אין כמה וכמה יהודים נוראים? אבל העם הינו ישות היסטורית, חטיבה מטאפיזית – לא צירוף של יחידים. ישנם יהודים, אשר מתוך אי-הבנה עמוקה סבורים כי ההכרזה כי אנו ה"עם-הנבחר" פירושה "עם-אדונים". איננו "עם-אדונים", כי אם "עם אדוני".

דלתות סגורות הרמטית – צייטלין מודה כי אינו מרבה בקריאת ספרות ישראלית. והסיבה לכך: "אני חושב כי החיים בישראל גדולים ועמוקים מן הספרות שלה". כמה פעמים ניסה לקרוא שירה עברית בת-זמננו. לצערו, כדבריו, לא עמד, עדיין, על סודה: – אולי משום שמרנות מסוימת שבי. ככל שאני מקשיש – אני שואף לאיכות דידקטית עליונה, כזו של טולסטוי. יש משהו הרמטי במשוררים בני זמננו. הדלת סגורה מבפנים. אפשר שהם שייקספירים ואפשר שהם גראפומנים – איני יודע. יש גם שירה אחרת, מורכבת, אבל הדלת פתוחה קצת, אתה יכול לדחוף את הדלת ולהציץ לרגע. אבל, לדעתי, אפשר לבטא בפשטות כל מחשבה וכל רגע עמוק. איני מדבר על יצירות כמו הסונטות של אורפיאוס. החווייה הפאראפסיכולוגית של המשורר היתה ארוכה ומורכבת, הוא עבר, כביכול, לצידה האחר של ההווייה. פרופסור גרמני אחד כתב כרך בן 4000 עמ' צפופים על הסונטות לאורפיאוס, אבל הסונטות נותרו סגורות. המשורר כתב לעצמו.

מורו של מייסד הפלמ"ח. – מיהו לגבי אהרן צייטלין הטיפוס היהודי האמיתי? טולסטוי הוא לגביו הגוי הגדול, אביו, הלל צייטלין, הוא היהודי הגדול. ה"איבער-יודע".

— ולא משום שהיה אבי. בהיותי ילד, כשראיתי רק את קצות דרכיו, ידעתי כי היה אדם גדול. "אני ידעתי איש משורש נביא — היה זה אבי", כתבתי באחד משירי. שלום אש אמר פעם, כי אילו ביקש לכתוב רומן על מייסד כת, היה כותב על הלל צייטלין. אבי היה ההיפך הגמור ממני — איש קומה ותמיד היה לו זקן שחום כעלי סתיו — הזקן היהודי היפה ביותר בפולין. וכשהיה הולך ברחוב ציירים ופסלים היו מעמידים אותו ומבקשים לציירו. היו לו עיניים מופלאות בעלות גוון כחול, אבל חם, עיניים שמבטן חודר ומכירך מיד, מפיקות חסד ורחמים. שניאור וברקוביץ כתבו עליו כי עיניו "מחציתן בכתה ומחציתן צחקה". כשהיה עובר ברחוב נלבקי, היה כל הרחוב משתתק. אבי היה אומר לי: "אם רצונך לאהוב בני-אדם החל ברחמים עליהם, והשאר יבוא ממילא". ועוד היה אומר: "רוב האנשים רואים את האחוריים של בני האדם, ולא את נשמתם". כאשר אמר ביאליק לדרויאנוב: "כמה הייתי רוצה לראות נביא אמיתי בעיני", ענה לו האחרון: "האם אינך מכיר את הלל צייטלין? כאשר הוא נושא נאום הינך שומע קולות וברקים של סיני". אבי היה כותב בעיתון "מאמענט" בוורשה, אבל הכתיבה לא היתה לה חשיבות עליונה לגביו — העיתון היה בידיו כלי לעשות חסד עם הבריות — שלושה מאמרים בשבוע, לפי החוזה, כשכיר-יום. העיקר היה לגביו ההתעמקות ביהדות, בקבלה. אנשים צעירים היו באים לביתו לקנות תורה מפיו. יצחק שדה, מייסד הפלמ"ח, היה תלמידו של אבי. באוטוביוגרפיה שלו כתב שדה כי בהיותו ילד, לאחר פרעות קישינוב, שמע את צייטלין בוכה בלילה: "אלוקים, מה אתה רוצה ממני?" כשהיה חלוץ היה יצחק שדה שולח מכתבים לרבו. הלל צייטלין כתב לו אז: "אתה עושה שם בארץ דבר גדול ונורא, אבל הייתי רוצה שנשב ונלמד קצת גם, 'תניא' ו'מסילת-ישרים'".

על הספרות אמר לו פעם אביו: "למה לך להיות סופר? הספרות הינה דבר חיצוני. צריך שתעסוק בדבר יישובי. הספרות אינה חלק אינטגרלי מן התרבות שלנו. היהודים זקוקים לארץ, לחידוש האמונה. אבל ספרות? זוהי מתכונת זרה. אצלנו התחילה הספרות מימי מנדלסון — להיות ככל הגויים. יהודה הלוי הוא 'הכוזרי' ולא שירת האהבה שלו". ועוד אמר: "האם ישאל אותך האלוקים לאחר מאה ועשרים, אם היית משורר גדול? לא. הוא ישאל אותך שאלות אחרות לגמרי. כל החיים הארציים הינם חיי התכונות".

בעולמות של חב"ד וקבלה. – אבי היה חב"די בן-בנם של חב"דים. סב-סבו היה מראשוני לוחמי חב"ד ברוסיה הלבנה. הוא היה רבי יוסף החזן הזקן, שהיה גם מקובל וגם למדן, ככל אנשי חב"ד, והיה מתפלל בכל יום שלוש שעות לפחות, מכוון כוונות ומחבר יום-יום מוסיקה חדשה לתפילותיו. אחר היה משתתק לשעות ארוכות ומייחד ייחודים. גם אבי היה נסתר ועסוק בעולמות עליונים, מתייחד באופל בחדרו או מתעמק ב"זוהר" ובשאר ספרות הקבלה. היה נותן מתן-בסתר ואמר לאשתו כי כספו נגנב ממנו בטראם. היתה פלוגתא גדולה בינו לבין אחד-העם. אבי לא אהב את המלה "לאומיות". "אחד-העם אוהב את היהדות ואילו אני אוהב את היהודים". אולי משום כך נעשה טריטוריאליסט. תחילה היה ניצי'אני – כמו השאר – והפך את הגוי הזה ליהודי, כמובן. אחר כך לא הניח קלה כחמורה. היה שוטף אצבעותיו לסירוגין בקומו בבוקר, לפי השולחן-ערוך, ולפי הקבלה, להעביר מעליו את רוח הטומאה.

מעשה בשטרות. – בתל-אביב סיפר לי הרב שמחה בונם אורבאך, פרופסור לפילוסופיה יהודית, שכתב ספר על אבי "תולדות נשמה אחת", מעשה קטן, שהעמידני על טיבו של אבי, הלל. פרופ' אורבאך בא בתשע בערב לבית-אבי והנה אמי נבוכה מאוד, אבי קם השכם בבוקר והלך לו ועכשיו כבר ערב והוא איננו. גם במערכת לא היה. פתאום נפתחה הדלת ונכנס אבי מדוכא ורמז לו, לפרופסור, שיכנס עמו לחדרו, שבו היה נוהג להתייחד באופל. כשנכנסו פנימה, החל אבי בוכה לפניו; היתה אז תקופה קשה ליהודים – תקופת גראבסקי – מסים מחניקים ודיכוי. יהודים שנתרוששו בין-יום קפצו ונתאבדו. אבי הציע אז להקים ועד ולפתוח בתי גמילות-חסד לאביונים. יום אחד בא אל אבי יהודי שירד מנכסיו והיה זקוק לשטר, שאבי יחתום עליו בשם אנשי הועד. אותו רגע בא חונא המפורסם, שהיה אז "המשולח" של מערכת "מאמענט", לקבל את שלושת המאמרים השבועיים. לאבי לא היו שטרות בביתו ועל-כן אמר ליהודי שירד מנכסיו כי הצעתו היא שירד היהודי ויקנה שטר עד שהוא, הלל, יסיים לכתוב את שלושת המאמרים, שהיו מונחים כל שבוע כחרב על צווארו. האיש, שהיה נוהג שררה בעצמו, לא חזר, ותחת זאת שלח לאבי גלויה: "מי פילל – ר' הלל כבודי חילל". ועל הגלויה היתה כתובתו של אותו יהודי.

מיד יצא אבי לפייס את היהודי, לפי ההלכה שהכל לפי המבייש והמתבייש. אם הוא סבור שביישו – יש לפייסו. השכם בבוקר הלך לפי הכתובת ונסתבר לו כי האישי אינו שם. סבור היה שהאישי טעה, אולי, באחד המספרים, עמד בשער וציפה מתשע בבוקר עד תשע בלילה שמא יבוא האישי. והאישי לא בא. זאת סיפר אבי לרב אורבאך, בכה והתחנן לפניו שיעזור לו למצוא אותו היהודי.

“העברה” מטרבלינקה. – אשתו הראשונה של אהרן צייטלין, שהיתה, לדבריו, יפה לאין שיעור, הקשתה בלידתה, חלתה מאוד וישבה בפנסיון, וכל ערב נסע אליה בעלה מוורשה לראות בשלומה ולעודדה ובדרך היה נכנס אל אביו ואל אמו. – ערב אחד יצא אבי מחדר-הרזים שלו ואמר לי: “אל תדאג, יהיה בן והילד יהיה יפה”. לא עבר זמן וכך היה. שאלתי את אבי: מהיכן ידעת? וענה לי: “אה, כלום, לפני שבאת נכנס אלי לחדר זקן אחד ואמר לי”. אשה זו והבן שנולד ניספו בשואה יחד עם שאר בני המשפחה.

אהרן צייטלין (1898-1973)

אהרן צייטלין כתב בפולין כמה מחזות ומוריס שווארץ, השחקן היהודי המפורסם, נטלו עמו לאמריקה, ואז פרצה מלחמת העולם השנייה. צייטלין ביקש לחזור לאירופה והדרך נחסמה בפניו. כל משפחתו נותרה שם. זו היתה התקופה הנוראה ביותר בחייו.

- התהלכתי כצל. הייתי בטרבלינקה. באותה תקופה היתה לי חוויה פאראפסיכית איומה: קיבלתי “העברה” מגיטו ורשה. יצחק בשביס-זינגר היה האדם שעודדו באותו זמן והוא שהאיץ בו לקבל את כתיבת הטור היומי ב”דער טאג” שהוצעה לו אז. “זה יאסור אותך לחיים”.

– ספרו לי – אמר המשורר – כשבאו הגרמנים יצא אבי בטלית ובספר הזוהר תחת זרועו ופניו לשמים. כשהגיעו לתחנת האיסוף, לקרונות, עמד אבי ופנה אל שאר היהודים: “בני, אני עצמי חיכיתי לרגע זה של קידוש השם, אבל אתם, שאמונתכם אינה גדולה כשלי, אסור לכם ללכת כצאן

לטבח! הגרמנים חקרו מהו שאמר, וכשמצאו – ירו בו מיד. אבל אני יודע כי אבי לא מת. החיים נמשכים – אין כליה ואין אפיסה. אפשר לרצוח אנשים, אך לא להמיתם. כשאגיע לשמים – ואני מחכה לרגע זה – דבר ראשון שאשאל שם יהיה: היכן הם ששת המיליונים?"

הפאראפסיכולוגיה. – כאשר ביקשו בני-ישראל להמית את משה, אמר לו אלוקים: "מה איכפת לך?" ומדוע אמר לו האלוקים כך, משום שידע שאין קיום למוות. הפאראפסיכולוגיה – שהינה מדע אינדוקטיבי וגם על-מדע: סינתזיה של מדע ועל-מדע – מוכיחה זאת. המיתודה של הפאראפסיכולוגיה היא היסטורית ועדותית-משפטית. גישה שכמה וכמה טוענים נגדה, אבל גם בתי המשפט חורצים גורלות-אדם לפי עדויות ואיש אינו מתקומם כנגד שיטה זו. הנרי ברגסון עצמו היה יושב-ראש החברה לפאראפסיכולוגיה; ברוסיה הסובייטית קיימת פאראפסיכולוגיה "מטריאליסטית", אבל גם שם קיימות מחלוקות, משום שאין להסביר הכל הסבר מטריאליסטי. ייטס ידע על מדע זה והיו לו חוויות פאראפסיכולוגיות רבות. ד"ר סטיבנסון האמריקני מביא חומר רב לאישור. אני עצמי דיברתי עם אנשים מהימנים רבים, שכתבתי עליהם בספר. עם הפאראפסיכולוגיה נפתר הכל; זוהי ביקורת המדע והפילוסופיה. אני עצמי תיאיסטי ולא אורגניסטי – אני טוען כי אם אין אלוקים – אין אדם. האדם מעיר על קיומו של האלוקים. הפסיכיקה מאשרת שיש לנו אני שני, טרנסדנטאלי – נשמה. אני שני, העושה את שליחויות האני האמפירי, "שורש הנשמה" לפי הקבלה. האני האמפירי בונה לך דמות אחרת בעולמות אחרים. קיים פתגם ח"ן האומר:

שאל מן שמים נשקפת,

שמים נשקפים מן שאל.

זאת דע – וידעת הכל.

אני מאמין בגלגול נשמות. אב יודע עלי עכשיו יותר משאני יודע על אבי. ישנם אנשים שעולים לעולמות אחרים ואינם חוזרים, וישנם כאלו, הקשורים לארץ. קיימת שיטת שכר ועונש. לעתים קרובות אני רואה אנשים, שאני מבין בהם גלגולים – איזה עונש על מעשים שנעשו בהווה הקודמת. מהו עונשם של הרוצחים? מהו עונשם של רוצחי ששת

המיליונים? הם הופכים לחיות, או שנשמתם אסורה לארץ ואינה מתעלה לעולם. בישראל כתב מבקר אחד על ספרי "המציאות האחרת": "ספר מעניין, אבל לא מאלף". את הפאראפסיכולוגיה יבינו רק אנשים שנשמתם מבינה זאת.

כשכתב אהרן צייטלין, לא מכבר, שיר בפרוזה, שעדיין לא נדפס, "יאנוש קורצ'אק לעצטע וועג" (דרכו האחרונה של יאנוש קורצ'אק), חלה אנושות בלבו, משום ההתרגשות הגדולה. הרופאים טענו כי ניצל רק משום מישוה בשמים שדאג לו וכן משום התפילות שנאמרו למענו יום-יום בארץ.

— אינני חסיד שוטה — אני מאמין גדול — סיים אהרן צייטלין — אבל שוחר-אמת, ולכן אני מחפש עדויות והוכחות. אני עצמי טיפוס ברנרי: ברנר כפר רק משום שרצה להאמין. והליטאי? גם הליטאי כך.

* שיחתה של רחל איתן עם אהרן צייטלין — שנערכה לרגל זכייתו של המשורר בפרס ניומן — פורסמה לראשונה בכתב העת 'בצרון', שנה ל"ב, כרך ס"ב, גל' ג' (טבת-שבט תשל"א, ינואר-פברואר 1971), עמ' 129-124.